

Den farliga banaliteten och hyckleriet i värdegrunder

Bengt-Åke Wennberg

Hanna Arendt skrev 1964 boken "Den banala ondskan" som bland annat byggde på rättegången med Adolf Eichmann i Jerusalem. I år har Ann Heberlein gjort en parafras på boken och gett ut "Den banala godheten".

Böckerna kan uppfattas som ett ställningstagande till att det är olämpligt att utöva för mycket ondska eller för mycket godhet. Så som jag läser dem handlar de emellertid inte om det, utan om faran med själva banaliteten och hyckleriet.

Banalitet är ettoreflekterat handlande där konsekvenserna av vad som görs inte problematiseras, och där man inte tar ansvar för vad handlingarna kan leda till. Detta gäller både Adolf Eichmann som bara följde den nazistiska ideologin och regelsystemet och de av dagens tjänstemän som likaoreflekterat följer det regelsystem som upprättats av stat och kommuner utan att ifrågasätta de konsekvenser deras handlingar får. Det hyckleri vi möter i dagens "värdegrunder" har samma orsak och är lika destruktivt.

Vad det handlar om är således att ta ansvar för sitt handlande. Men hur gör man då det? Jag har kommit fram till att detta inte främst är en värdegrundsfråga utan en kunskapsfråga. Värdegrundsresonemangen har växt fram ur en religiös föreställning om att man bör följa budord fastställda av någon gud för att få salighet. Den *sekulära* frågan kan emellertid formuleras ungefär så här:

”Vilken kunskap skulle behöva utvecklas i samhället för att hedra människans utveckling som en självständig och för varandras välfärd ansvarig aktör snarare än att se henne som ett objekt eller en agent för något eller någon utomstående och för henne främmande makt?”

När Eichmann handlar i enlighet med en ideologi, utan att närmare fundera över vilka konsekvenser denna ideologi och hans handlingar får, så handlar det om en banalitet som bortser från den egna bedömningsförmågan. När vissa av dagens offentliga tjänstemän och politiker gör likadant i tron att de då gör goda gärningar eller formulerar sina värdegrunder handlar det också om banalitet. Banaliteten – de ideologiskt ytliga påståendena – leder oss vilse. Ett stort tack till både Hanna Arendt och Ann Heberlein för att de demonstrerat detta.

Mina egna funderingar kring problematiken har lett mig fram till att frågan om de banala besluten, och därmed också det hyckleri vi finner i de värdegrunder som publiceras, är knutna till hur vi kommunicerar. Så som vi kommunicerar med varandra – eller riktigare, så som vi deltar i det kommunikativa landskapet – bestämmer vår självbild och självkänsla.

Det är en avsevärd skillnad mellan den självbild som utvecklas i en kontext där man behandlas *och ser sig själv som en självständigt tänkande* och ansvarig varelse jämfört med *en där man behandlas som ett objekt* – ett redskap för andras intentioner – eller som offer för egna inre oförklarliga processer, känslor och drivkrafter. Detta är en insikt som många i Sverige numera delar. De välutbildade svenska forskare, journalister, tjänstemän och politiker som låter sig förföras kan inte ursäktas.

Det är således numera en spridd kunskap att den vanmakt, frustration och desperation som genereras i en miljö där man förnekas en känsla av att vara någon, eller känner sig utpekad som en värdelös eller ovärdig person, kan medföra att individen varken vill, kan eller förmår delta i en konstruktiv samverkan med andra. De som trots vetskapen om detta skapar en sådan kommunikation reducerar medvetet komplexiteten. Handlandet blir då

orealistiskt. Handlandet kan medföra att det som beskrivs som gott blir något oönskat.

Den obehagliga och oönskade känslan av identitetsförlust var exempelvis en av bevekelsegrunderna till de resonemang om behovet av samarbete och samverkan i organisationer och samhälle som fördes fram av Mary Parker Follet redan vid förföras sekelskiftet.

Hon upplevde starkt hur begränsningen av hennes handlingsutrymme som kvinna var ett hot mot hennes identitet. Denna insikt tog hon till vara. Hon utvecklade utifrån denna känsla helt nya teorier om organisering och samhälle. Dessa skiljde sig radikalt från de som då var på modet. Hon fick många efterföljare såsom Douglas McGregor, Abraham Maslow, Carl Rogers, Rollo May, Erich Fromm m fl. Gunnela Westlander har i sin bok "Aktivist för mångfald och integration – pionjären Mary Parker Follett" beskrivit hennes verk och tankar.

Risken är att de många som i dag förnekas känslan att "vara någon" inte på samma sätt som Mary Parker Follet klarar av denna känslomässiga påfrestning. De kommer inte att ha förmåga att bryta sig ut ur detta tillstånd, konfrontera de kommunikativa normerna och bevara sin självkänsla. Det kan då istället ske en förskjutning av deras identitetsupplevelse från att de i sin föreställningsvärld värnar om livet hos sig och andra, till att de föraktar eller negligerar livets värden.

När detta händer blir det naturligt för dem både att dö och döda men kanske också att overse med den banala ondskan. Därför går det att påstå att våld föder våld samtidigt som vi kan konstatera att paternalistisk godhet inte alltid föder godhet eftersom den samtidigt främjar beroende och hjälplöshet. Ju fler som ger upp inför de påfrestningar det innebär att i en icke stödjande kommunikativ miljö bevara sin självkänsla och sitt eget ansvar för utvecklingen, desto jobbigare blir det kommunikativa landskapet också för oss alla andra.

Jag känner själv av detta fenomen. Jag tycker numera att det blir svårare och svårare för mig att föra en utforskande triadisk kommunikation när allt formuleras i tvärsäkra påståenden eller – och nästan ändå svårare – som intetsägande och svepande trivialiteter av den typ som ofta beskrivs i en verksamhets värdegrund. Av min redogörelse av vad [jag tycker har hänt med Mary Parker Follets tankegods](#) framgår att vi i Sverige i detta fall är på ett sluttande plan, trots alla högstämda proklamationer.

Den förskjutning mot ett ökat förakt för livets värde och vår gemensamma framtid som nu pågår i världen verkar vara själva kärnan i den våldsspiral som nu drabbat mänskligheten och som förvärras av alla försök att begränsa den. Tendensen att människor beter sig som barn som kastar sand på varandra i sandlådan och snabbt vill hämnas de som vållat dem oförrätter ökar.

Kommunikationen handlar allt oftare om att det är viktigt att ta till kraftmedel för att begränsa de andras självständighet. Sluta att bete sig mänskligt mot dem som agerar olämpligt. Till och med att förinta dem för att man tror att ondskan därmed förintas. Då växer förstås också rädslan för att själv drabbas. Tystnaden lägger sig som en tung filt över samtalen. Men de flesta debattörer undviker problemet, Deras bidrag blir istället ett under av politisk korrekthet och banalitet eller ett aggressivt skällande.

Zygmund Bauman har definierat kris som den tidpunkt då man vet för mycket. Det går inte längre att avvakta. Man vet mer än vad man kan formulera och begripliggöra med hjälp av den vanemässigt inövade kommunikationen. Det outtalade ligger som landminor under resonemangen.

Jag kallar den tidpunkt då detta händer för ett paradigmskifte. Det gamla paradigmet påstod att människors omogna beteende var en fråga om omoral, olämplig ideologi, dålig uppfostran, klass eller ursprung. Det skulle kunna rättas till genom hot och straff, förebråelser och predikningar. Eller att rannsaka det egna samvetet. Det nya paradigmet pekar på något helt annat.

Så är vi då tillbaka till den fråga jag ställde i början av denna blogg. Hur kan vi undvika att de värdegrunder vi formulerar blir banala och triviala? Hur skulle vi kunna undvika att det vi påstår strider mot det vi redan vet och blir motsägelsefullt?

Mina och Peter Tillbergs aktuella reflektioner över temat värdegrund redovisas lite mer i [detalj i det föredrag som vi höll vid CSMS konferens om modern militär professionalism](#) den 14–15 juni 2017.

Referenser

Wennberg B-Å (1981): Friständighet – Om Dina och andras rättigheter på jobbet. Kungsbacka: Samarbetsdynamik AB.

Wennberg B-Å (2017): Steget vidare från en bortglömd tanketradition – om pionjären Mary Parker Follett. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

<https://menvart.se/Filerpdf/2017-bloggar/Follet.pdf>

Wennberg B-Å (2017): Redogörelse av tankarna bakom ett projekt för att exemplifiera Försvarmaktens värdegrund. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

<https://vimeo.com/222024455>

Westlander G (2016): Aktivist för mångfald och integration. Pionjären Mary Parker Follett. Stockholm: Carlssons Bokförlag. ISBN 978 91 7331 775 7

Originaltext

<http://www.bengtharry.me/?p=2803>